

Островська Людмила Анатолівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук

**ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ
ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ
В СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Проведена судова реформа в Україні за своїм змістом мала на меті, серед іншого, протистояння негативному впливу учасників процесу на розгляд справи, недопущення використання процесуальних прав на шкоду цивільного судочинства, а також порушення процесуальних обов'язків. Зазначені недобросовісні дії на практиці призводили до перешкоджанню виконання завдань цивільного судового процесу, — справедливому, об'єктивному та неупередженому розгляду спорів.

Це було вкрай важливо, адже національна практика розгляду спорів, перш за все цивільних, продемонструвала, що проблеми затягування строків розгляду спорів, на які перманентно вказував Україні Європейський суд з прав людини у безкінечному потоці рішень на користь заявників, це не лише недобросовісна бездіяльність суду, а й учасників справи, на що суд не реагував належним чином, в т.ч. через відсутність необхідних законодавчих важелів.

Таким чином однією з важливих новел цивільного процесу стало розширення обсягу та змісту заходів процесуального примусу, введення такого інституту як «зловживання процесуальними правами» і заходи з недопущення цього. Це надало суду та добросовісним учасникам цивільного судочинства додаткові можливості впливати на порушників при розгляді справ. Зокрема і такий важель серед примусового впливу як штраф став новим заходом процесуального примусу, який застосовується судом щодо учасників цивільного процесу або відповідної особи в разі невиконання ними своїх процесуальних обов'язків чи ухилення їх від вчинення певних процесуальних дій, покладених на них судом чи зловживання ними своїми процесуальними правами у вигляді дій або бездіяльності чи неповідомлення суду про неможливості подати докази, витребувані судом або їх неподання без поважних на те причин, чи невиконання ухвал або порушення заборон, визначених п. 4 та 5 ч. 1 ст. 148 ЦПК та ч. 9 ст. 203 ЦПК України.

Відповідно до частини 1 статті 44 ЦПК України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно

користуватися процесуальними правам. Зловживання процесуальними правами не допускається.

Однак у ЦПК нема визначення поняття «зловживання процесуальними правами», що може ускладнити застосування на практиці вищезазначених норм. Так, доктор юридичних наук, завідувачка кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Голубєва Н.Ю. пропонує доповнити ч. 1 ст. 44 ЦПК абзацом другим наступного змісту: «Зловживання цивільними процесуальними правами – недобросовісні дії учасників судового процесу направлені на реалізацію суб'єктивного права всупереч його призначенню, за допомогою яких один учасник судового процесу чи його представник навмисно або недбало заподіює шкоду іншим учасникам процесу чи їх представникам чи правосуддю в цілому» [1, с. 9].

Віповідно до ч. ст. 44 ЦПК суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема: подання скарги на рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася; подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено, за відсутності інших підстав або нових обставин; заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на затягування чи перешкоджання розгляду справи; подання кількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання кількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав; вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ; подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі. Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

При цьому суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У такому випадку він застосує до учасника судового процесу заходи, визначені ЦПК.

Питання дискретності повноважень суду в частині застосування заходів процесуального примусу достатньо умовні, як і диспозитивність самих норм. За висновком Верховного Суду в ухвалі від 15.03.2018 року по справі № 760/1354/17 чинним цивільним процесуальним законодавством не встановлено

імперативного характеру застосування заходів процесуального примусу, в тому числі й штрафу, оскільки це є правом суду, а не його обов'язком [2].

Тоді як за ухвалою від 15.05.2018 року по справі № № 323/2941/16-ц Верховний Суд (в іншому складі палати) зазначає, що суд зобов'язаний вживати заходів у разі невиконання учасником справи його обов'язків відповідно до ст. 44 ЦПК [3].

Таким чином, існує певна конкуренція висновків в межах однієї вищої касаційної інстанції стосовно питань дискретності повноважень суду при застосуванні заходів процесуального примусу та диспозитивності/імперативності самих норм.

Необхідно враховувати також системний зв'язок 9 глави ЦПК «Заходи процесуального примусу» с іншими нормами права: зокрема положеннями норми ст. 10, а саме частини 4, відповідно до якої суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі Конвенція) і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року.

Тому, навіть незважаючи на те, що застосування засобів врегулювання статтями 143-148 ЦПК України є правом суду, а не обов'язком, можуть існувати ситуації, за яких нереалізація цього права судом може призвести до порушення Конвенції.

Так, у Постанові Європейського суду з прав людини від 02.02.2002 року «Микулич проти Хорватії» суд визнав порушення права заявниці на повагу до приватного і сімейного життя (ч. 1 ст. 8 Конвенції), а також її право на судовий розгляд у розумний строк (ч. 1 ст. 6 Конвенції) оскільки суди у справі про визнання батьківства, не застосували достатніх засобів процесуального примусу відповідача, котрий відмовився являтися на судові засідання та проходити генетичну експертизу [4]. Це Рішення Європейського суду демонструє, що невжиття судом заходів примусів у відповідь на зловживання стороною своїми процесуальними правами може призводити до порушення права іншої сторони на справедливий суд, а в деяких випадках, зокрема у справах по дітей, також до порушення права на повагу до приватного та сімейного життя.

Теж саме стосується і питання принципу диспозитивності цивільного процесу, де суд має виконувати роль незалежного арбітра, а сторони самі мають активно заявляти про свої права, подавати клопотання та скарги про їх порушення, адже в іншому порядку ЄСПЛ кваліфікує таку бездіяльність як «відмову від власного права» і тоді констатує відсутність конвенційних порушень. Але є певні виключення через сутність окремих категорій справ, наприклад про відібрання дітей, де основне

питання полягає не стільки в забезпеченні прав учасників процесу, скільки в забезпеченні інтересів дитини. Тому неактивність самого суду, безініціативність у застосуванні заходів процесуального примусу з точки зору практики Європейського суду з прав людини призводить до порушення ст. 8 Конвенції Право на повагу до приватного і семейного життя.

Такий вид процесуального засобу як видалення сторони із залу судового засідання може впливати на реалізацію стороною свої процесуальних прав, тому практика Європейського суду ілюструє що при застосуванні таких засобів суд має забезпечити щоб незважаючи на видалення сторони її процесуальні права могли бути реалізовані, наприклад шляхом залишення її представника. Самий такий підхід ілюструє Рішення Європейського суду від 27.05.2014 року у справі «Маргуш проти Хорватії» [5]. Хоча справа стосувалася кримінального процесу у ній йшлося про тлумачення частини 1 ст. 6 Конвенції, яка є загальною для кримінального і цивільного процесів і застосовується подібним чином до них. У цій справі Європейський суд не знайшов порушення права заявника на справедливий судовий розгляд оскільки, хоча його і було видалено із судового засідання, у залі залишився його представник, отже його право на ефективний розгляд справа не було порушено.

У справах про привід свідка слід враховувати принцип рівності сторін у цивільному процесі (ч. 2 ст. 12 ЦПК). Тобто якщо привід свідка був застосован до однієї сторони, а для другої ні, то можливо ставити питання про порушення ст.6 Конвенції. Так, в Рішенні Європейського суду від 27.10.1993 року «Бехеєр проти Нідерландів» одній стороні цивільної справи суд задовольнив клопотання про виклик свідка на підтвердження укладення договору, а іншій — відмовив, тому суд визнав порушення Конвенції, а саме статті 6 [6], адже принцип рівності сторін був порушений та порушено право на справедливий суд, через позбавлення одного з учасників цивільного судочинства права на подачу доказів — виклик та допит свідка.

Список використаної літератури:

1. Голубева Н. Ю. Зловживання цивільними процесуальними правами: новели ЦПК / Н. Ю. Голубева // Новели цивільного процесуального кодексу України [Електронне видання] : матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — Одеса : Фенікс, 2018. — С. 3-9.
2. Ухвала у справі № 760/1354/17 від 15.03.2018: Верховний суд України [Електронний ресурс] /Єдиний державний реєстр судових рішень. - Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72850410>

3. Ухвала у справі № 323/2941/16-ц від 15.05.2018: Верховний суд України [Електронний ресурс] /Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74055340>
4. Judgement in Case of Mikulić v. Croatia 7 February 2002 : the European Court of Human Rights [Електронний ресурс] / European Court of Human Rights, Council of Europe. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60035>
5. Judgment in Case of Marguš v. Croatia 27 May 2014 : The European Court of Human Rights [Електронний ресурс] / European Court of Human Rights, Council of Europe. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144276>
6. Judgment in Case of Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands 27 October 1993 : The European Court of Human Rights [Електронний ресурс] / European Court of Human Rights, Council of Europe. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57850>

Апалькова Інна Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ПРАВА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ст. 352 ЦПК України, учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Розвиток української держави потребує створення надійного механізму захисту прав та свобод людини. Вагоме місце в вказаному процесі займає ефективна реалізація права апеляційного оскарження судових рішень в цивільному судочинстві. Враховуючи ступінь суспільної значимості, можна вважати, важливим є дослідження зарубіжного законодавства для вдосконалення досліджуваного інституту в українському законодавстві.

Перш за все, при дослідженні зарубіжного досвіду правового регламентування права апеляційного оскарження судових рішень в цивільному судочинстві, слід звернути увагу на склад суду апеляційної інстанції. Як правило, у такій же кількості суддів як і в Україні, тобто у складі трьох суддів, апеляційні скарги розглядаються судами апеляційної інстанції Федеративної Республіки Німеччини, Литовської Республіки, Республіки Вірменії. Відповідно до ст. 37 ЦПК